

РОЗДІЛ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.837:378

Потій О. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Красовська О. Ю.

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зроблено аналіз відносини між основними інституціональними агентами системи забезпечення якості вищої освіти в контексті трансформації української системи вищої освіти. Розглянуто роль якості вищої освіти як драйвера інституціональної трансформації системи вищої освіти. Авторами досліджено відносини між об'єктами, агентами і системами на мікро- та макро- рівнях в запропонованій інституціональній моделі забезпечення якості вищої освіти. Розроблено класифікацію механізмів реалізації інституціональних відношень між інститутами системи забезпечення якості вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, забезпечення якості, інституціональна модель, інституціональна трансформація, інституціональні відносини.

Постановка проблеми. Українське суспільство переживає процес трансформації та переходу від пострадянської системи організації інституціональних зв'язків до європейських цінностей та культури суспільних взаємовідносин. Освіта як основна складова формування та розвитку суспільства не може стояти осторонь трансформаційних процесів, що відбуваються на макро- та мікрорівнях. Прийняттям Закону України «Про вищу освіту» [1] розпочато новий етап реформи системи вищої освіти, який набуває ознак інституціональної трансформації, що вимагає пошуку нових підходів до побудови системи забезпечення якості освіти як основного драйвера цих реформ.

Саме освіта несе повну відповідальність за якість людського капіталу, успішність та інтелектуальну безпеку сучасного суспільства, конкурентоспроможність країни. В контексті Європейської інтеграції України особливого значення набуває якість вищої освіти, як запорука інтеграції держави до світових цивілізаційних процесів, підвищення конкурентної стійкості національної економіки, належної якості життя особистості.

Новий Закон «Про вищу освіту» відкриває нові перспективи інституціональної трансформації системи вищої освіти в Україні. По суті, можна сказати, що під впливом цього закону, а також враховуючи вимоги імплементації Договору про європейську асоціацію, в Україні має розпочатися національний проект «Європейська освіта в Україні».

Однією з головних новацій закону – це докорінна зміна підходів до системи забезпечення якості вищої освіти. На наш погляд, саме зміни в цій сфері мають призвести до нового рівня розвитку системи вищої освіти України та її визнання на європейському та міжнародному просторах, тому вивчення досвіду забезпечення якості освіти в інших країнах, формулювання національних підходів щодо вирішення задач забезпечення якості вищої освіти на сьогодні є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення якості вищої освіти в соціально-філософському, педагогічному, освітньому, соціологічному та управлінському аспектах висвітлені в численних публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Г. Хімичевої [12], В. Біло-

копитова [2], К. Моррісона [13], І. Мусієнко [6], А. Мельник [5], А. Новікова [7], А. Почтовюка [10], Н. Кіреєвої [3]. Однак є багато невирішених проблем, що стосуються питань управління системою забезпечення якості вищої освіти на інституціональному рівні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасний етап інституціональної трансформації системи вищої освіти ми розглядаємо як позитивний процес розвитку та зміни системи управління освітою. В контексті інституціонального підходу інституту в системі освіти необхідно розглядати у контексті їх взаємного впливу.

Розвиток системи освіти відбувається під впливом багатьох інституціональних факторів. У загальному плані, до таких факторів можна віднести: бюрократичний апарат, бізнес-коаліції, громаду, судову систему, корупцію, відкритість суспільства тощо [11]. Всі інституціональні фактори знаходяться у тісній взаємодії між собою та мають розглядатися у такій взаємодії.

Інституціональні фактори є драйверами відповідних інституціональних змін під час реформи системи вищої освіти. На наш погляд, на сучасному етапі таким драйвером стають якість вищої освіти та процеси забезпечення якості вищої освіти. Якість стає основою міжінституціонального консенсусу, який мають досягнути різні інститути освіти – ВНЗ, влада, суспільство тощо. Необхідність забезпечення якості є спусковим гачком нових інституціональних змін в системі вищої освіти – тобто безперервного процесу кількісних та якісних змін і перетворень різних інститутів, що проходять в освітньому інституціональному середовищі. Ці зміни проявлятимуться не тільки і навіть не стільки на рівні зміни правил, а на рівні змін самих інститутів, що функціонують в освітньому інституціональному середовищі та визначають це середовище. Таким чином, можна казати, що процес забезпечення якості вищої освіти набуває ознак інституціонального процесу. В ньому приймають участь як наявні, так і нові інституції.

Метою статті є аналіз інституціональних відносин в системі забезпечення якості вищої освіти. Будь-яка галузь знань повинна мати концептуальну модель, що описує явища та процеси у цій

галузі та виступає у ролі реальної мапи для досліджень та систематизації знань про об'єкти, процеси та явища у відповідній галузі. Така модель складається з мінімальної множини понять, аксіом та відношень у межах визначеної проблемної галузі та не залежить від спеціальних стандартів, технологій, реалізацій та інших конкретних деталей. Розробка такої концептуальної моделі перш за все має методологічне значення і визначає у загальних рисах майбутню архітектуру системи забезпечення якості вищої освіти України з позиції системного та інституціонального підходів [9]. Аналіз інституціональних відносин в рамках цієї моделі дозволить визначити мапу та методи подальших досліджень і практик для забезпечення якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Інституціональна модель системи забезпечення якості вищої освіти складається з інституціональних об'єктів і систем або агентів (наприклад, Національне агентство, суспільство, державні органи влади тощо), які пов'язані між собою інституціональними відношеннями (рис. 1).

Відношення проявляються в інструментах та механізмах забезпечення якості освіти, а також в інших механізмах взаємного впливу інститутів. Відношення між агентами будуються на основі принципів, основними серед яких є принцип інституціональної рівноваги та інституціонального балансу [8]. Модель надається у графічному вигляді. Ясне візуальне подання моделі є вкрай важливим, тому що вона має бути зрозумілою для

широкого кола зацікавлених сторін. Для подання моделі не використовується формальна мова моделювання, але вона візуалізує погляди дослідників, чітко і зрозуміло подає та дозволяє зрозуміти основні складові її елементи. Модель містить в собі елементи та зв'язки на мікро- та макрорівнях.

Мікрорівень складають три інституціональних агента – ВНЗ, Національне агентство та незалежні агентства з оцінки якості. Враховуючи принципи інституціонального балансу, вони формують інституціональний трикутник на *мікрорівні* або *мікроінституціональний трикутник* і, по суті, складають ядро системи забезпечення якості вищої освіти. Кожен з цих інститутів створює свою систему забезпечення якості: ВНЗ створює внутрішню систему забезпечення якості освіти, Національне Агентство та незалежні установи – системи забезпечення якості своєї діяльності. Між агентами на мікрорівні формуються формальні та неформальні взаємозв'язки з урахуванням принципу інституціональної рівноваги (на рисунку ці відношення позначені синіми стрілочками).

Таким чином, поняття «мікроінституціональний трикутник» позначає відношення між Національним агентством, ВНЗ та незалежними агентствами з оцінки якості в рамках системи забезпечення якості на мікрорівні. Для забезпечення дійсного балансу відношення між ними мають бути нормативно врегульовані та забезпечена рівноправність інститутів у системі забезпечення якості освіти. Прикладами практичної реалізації відношень в

рамках цього мікроінституціонального трикутника є механізми акредитації освітніх програм, незалежної професійної акредитації, механізми делегування своїх представників (наприклад, представників ВНЗ) в органи інших інституцій, наприклад, до складу національного агентства, акредитація національним агентством незалежних установ тощо.

Мікроінституціональний трикутник, можна сказати, «вбудований» в інституціональний трикутник макрорівня, або *макроінституціональний трикутник*. Його складають три інституції:

- держава або інститут влади у вигляді державних органів влади, що регулюють відносини в сфері освіти та формують національну політику в сфері освіти;

- суспільство, що представляють громадські об'єднання, професійні об'єднання та домогосподарства, які є основними стейкхолдерами якості освіти;

- міжнародні та європейські інституції, наприклад, європейська мережа агенцій з акредитації.

Система відношень між цими інститутами формує макроінституціональний трикутник. Прикладом відношень між суспільством та державою може бути, наприклад, суспільний договір. Відношення між європейськими інституціями будуються на основі міждержавних договорів, наприклад, приєднання вищої

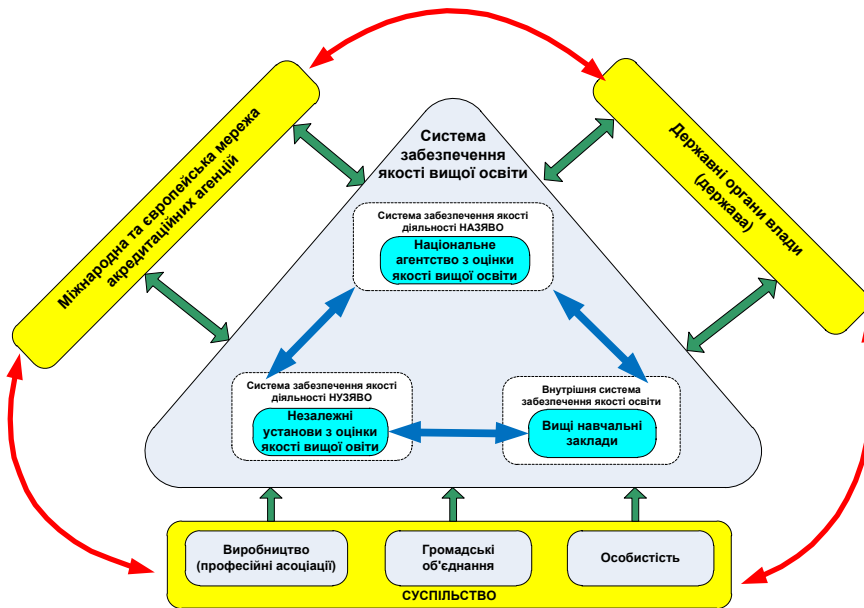

Рис. 1. Інституціональна модель системи забезпечення якості вищої освіти

Рис. 2. Механізми забезпечення якості освіти – інституціональні зв'язки системи забезпечення якості вищої освіти

школи України до Болонського процесу.

Мікро- та макроінституціональні трикутники не є незалежними один від одного. Вони формують єдину систему завдяки відношенням та впливам між інституціями (агентами) мікро- та макрорівня (на рисунку це показано зеленими стрілочками). Прикладом реалізації таких відношень між державою та ВНЗ є механізм ліцензування освітньої діяльності або інституціональної акредитації. Між суспільством та ВНЗ – механізм публічного управління. Між національним агентством та міжнародними інституціями – міжнародна акредитація Національного агентства в мережі міжнародних акредитаційних агентств тощо.

Саме під час інституціональної трансформації системи вищої освіти України формуватимуться нові інституціональні відношення та закріплятимуться у вигляді формальних та неформальних правил.

У рамках системи мікро- та макроінституціональних трикутників також необхідно дотримуватися двох базових принципів – інституціонального балансу та інституціональної рівноваги. [8] На рис. 2 наведено класифікацію механізмів реалізації інституціональних відношень між інститутами системи забезпечення якості вищої освіти, яка побудована на основі аналізу чинного Закону України «Про вищу освіту» [1].

В рамках інституціональної моделі кожний інститут вкладає різний сенс у поняття «якість освіти», має різні фокуси оцінки якості освіти та різні погляди на забезпечення цієї якості. Якість освіти оцінюють різні агенти і мають різний погляд на якість, що обумовлюється відповідними факторами. Кожний інститут має свої пріоритети у забезпеченні якості освіти, що є передумовою формування основної проблеми – це узгодження інтересів різних агентів у рамках інституціональної моделі та знаходження відповідного консенсусу.

В рамках інституціональної моделі можна виділити три різні інституціональні площини або зрізи управління якістю вищої освіти (рис. 3).

Інституціональний зріз громадського управління якістю. Суб'єктами управління тут виступають роботодавці (ринок), громадські організації, домогосподарства.

Інституціональний зріз національного управління якістю. Тут суб'єктом управління виступають державні органи влади.

Інституціональний зріз наднаціонального управління якістю. Основні суб'єкти управління в цьому зрізі – європейські та міжнародні мережі агентств оцінки якості [4], європейські наднаціональні інституції.

По суті, це три моделі управління якістю вищої освіти, що потребують узгодження. Саме в оцінці якості освіти і виникають протиріччя між аген-

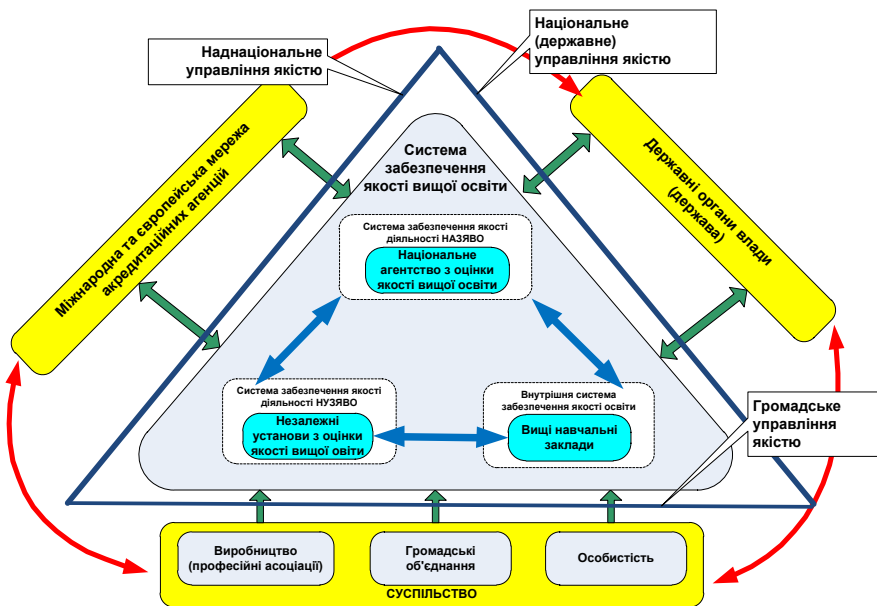

Рис. 3. Інституціональні зрізи управління якістю вищої освіти

тами – кожний по-своєму інтерпретує та оцінює якість освіти як основну споживчу властивість.

Висновки і пропозиції. В процесі дослідження було розглянуто основні принципи та механізми формування відносин між основними інститутами системи забезпечення якості вищої освіти в умовах інституціональної трансформації української системи вищої освіти. Визначені основні інституціональні об'єкти і системи, зокрема, Національне агентство, суспільство, державні органи влади, які пов'язані між собою інституціональними відношеннями. Ці відношення проявляються в інструментах та механізмах забезпечення якості освіти, а також в інших механізмах взаємного впливу інститутів. Відношення між агентами будуються на основі принципів, основними серед яких є принцип інституціональної рівноваги та інституціонального балансу. Запропонована авторами інституціональна модель містить в собі елементи та зв'язки на мікро- та макрорівнях. Мікрорівень складають три інституціональні агенти – ВНЗ, Національне агентство та незалежні агентства з оцінки якості, які складають ядро системи забезпечення якості вищої освіти. Між агентами на мікрорівні формуються формальні та неформальні взаємозв'язки з урахуванням принципу інституціональної рівноваги. Мікроінституціональний трикутник, можна сказати, «вбудований» в інституціональний трикутник макрорівня, або макроінституціональний трикутник, до складу якого входять три інституції: держава, суспільство та міжнародні та європейські інституції.

Нові інституціональні відношення між цими інституціями закріплятимуться у вигляді формальних та неформальних правил з урахуванням принципів інституціонального балансу та інституціональної рівноваги.

Узгодження інтересів різних агентів у рамках інституціональної моделі та знаходження відповідного консенсусу сприятиме забезпеченню якості вищої освіти в умовах європейської інтеграції України.

Список літератури:

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Білокопитов В.І. Діяльність європейських організацій із забезпечення якості вищої освіти в контексті Болонського процесу : автореф. дис. ... к. п. н. : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.І. Білокопитов. – Суми, 2012. – 20 с.

3. Кірсєва Н. Інформаційний аналіз якості вищої освіти: державно-управлінський аспект / Н. Кірсєва // Ефективність державного управління : зб. наук. праць Львівськ. регіонального ін-ту держ. управління Нац. академії держ. управління при Президенті України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 23. – С. 86–93.
4. Красовська О.Ю. Міжнародна акредитація освітніх програм в системі забезпечення якості вищої освіти / О.Ю. Красовська // Міжнародна конференція «Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій» (Київ, 28–29 травня 2015 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.edu-trends.info/conference-materials/>.
5. Мельник А.Ф. Система інституційного забезпечення структурної трансформації національної економіки: сутнісні характеристики та проблеми формування / А.Ф. Мельник // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 2. – С. 7–17.
6. Мусієнко І.І. Принципові відмінності системи освіти України від вимог європейського простору вищої освіти / І.І. Мусієнко // Наукові праці Серія «Державне управління». – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 135. – Т. 147. – С. 28–31.
7. Новиков А.М., Новиков Д.А. Как оценивать качество образования? / А.М. Новиков, Д.А. Новиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.anovikov.ru/artikle/kacth_obr.htm.
8. Потій О.В., Красовська О.Ю. Інституціональна модель системи забезпечення якості вищої освіти України / О.В. Потій, О.Ю. Красовська // Міжнародна конференція «Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій» (Київ, 28–29 травня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.edu-trends.info/conference-materials/>.
9. Потій О.В., Красовська О.Ю. Еталонна модель збалансованої системи забезпечення якості вищої освіти України / О.В. Потій, О.Ю. Красовська // Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 26–27 березня 2015 р.). – Дніпропетровськ : Дніпр. нац. ун-т імені Олеся Гончара. – 2015 р. – Т. 1. – С. 97–101.
10. Почтовіюк А.Б. Якість освіти сучасного вищого навчального закладу: проблеми та перспективи / А.Б. Почтовіюк // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 1. – С. 223–226.
11. Терещенко Д.С. К вопросу о количественной оценке институциональных факторов экономического роста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.open-mechanics.com/articles/470.pdf>.
12. Хімічева Г.І. Методологія впровадження принципів TQM і вимог стандарту ДСТУ ISO 9001 у сферу вищої освіти / Г.І. Хімічева // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць ; редкол. : [О. Е. Коваленко, С.П. Бочарова, М.І. Лазарев, Б.М. Арпентьев, А.Т. Ашерев, В.В. Бутко та ін.]. – Х. : УІПА, 2005. – № 11. – С. 64–72.
13. Morrison, K. Management Theories for Educational Change / K. Morrison. – London : Paul Chapman Publishing, Ltd, 2007. – 242 p.

Потій А. В.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Красовская Е. Ю.

Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

АНАЛИЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме

Сделан анализ отношений между основными институциональными агентами системы обеспечения качества высшего образования в контексте трансформации украинской системы высшего образования. Рассмотрена роль качества высшего образования как драйвера институциональной трансформации системы высшего образования. Авторами исследованы отношения между объектами, агентами и системами на микро- и макро- уровнях в предложенной институциональной модели обеспечения качества высшего образования. Разработана классификация механизмов реализации институциональных отношений между институтами системы обеспечения качества высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, обеспечение качества, институциональная модель, институциональная трансформация, институциональные отношения.

Potii O. V.

V. N. Karazin Kharkov National University

Krasovska O. Y.

Alfred Nobel University Dnipropetrovsk

ANALYSIS OF INSTITUTIONAL RELATIONS IN THE QUALITY ASSURANCE SYSTEM

Summary

The analysis of the relationship between the major institutional agents of a higher education quality assurance system in the context of the transformation of the Ukrainian higher education system is made in the article. The role of the higher education quality as a driver of institutional transformation of the higher education system is reviewed. The authors have investigated the relationship between objects, agents and systems at the micro and macro levels in the proposed institutional model of higher education quality assurance. The implementation mechanisms classification of the institutional relations between the higher education quality assurance institutions is developed.

Keywords: higher education, quality assurance, institutional model, institutional transformation, institutional relationship.